

УДК 373.2.015.31:316.35

КОЛЕКТИВ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

О.В. Колосова

Анотація. У статті охарактеризована роль колективу в розвитку та соціальному становленні особистості старшого дошкільника.

Ключові слова: колектив, колективна взаємодія, старший дошкільник.

Анотация. В статье охарактеризована роль коллектива в развитии и социальном становлении личности старшего дошкольника.

Ключевые слова: коллектив, коллективное взаимодействие, старший дошкольник.

Annotation. The role of the collective in the development and formation of social identity the preschool child.

Keywords: collective, collective cooperation, preschool child.

Виховання громадянина завжди було в епіцентрі уваги педагогічної науки і практики. Останнім часом воно набуває нового звучання у зв'язку із пріоритетністю проблеми виховання незалежної особистості, здатної до самореалізації в змінному соціумі. Великої значущості набувають питання становлення соціальної компетентності особистості, формування умінь колективної взаємодії як показника соціальної компетенції дитини дошкільного віку, гармонійного поєднання розвитку індивідуальності кожної дитини з розвитком діяльного, різноманітного за змістом колективного буття.

Законом України «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, чинними програмами розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», програмою розвитку дитини старшого дошкільного віку «Впевнений старт» визначено, що особливої ваги набуває питання залучення дошкільника до спільної діяльності в колективі однолітків. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, а саме, освітня лінія інваріантної частини «Дитина в соціумі», передбачає формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватися у світі міжособистісних взаємин, узгоджувати власні дії з діями інших членів колективу, що свідчить про сформованість соціально-комунікативної компетенції дошкільника та умінь колективної взаємодії як її складової [1, с. 14].

Аналіз наукових праць з проблеми взаємодії особистості і колективу показав, що найбільш вивченими є такі аспекти: соціальний розвиток особистості в колективі (С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський), структура колективу (Г.Селевко), організація життєдіяльності в колективі (Л.Новикова), онтологія колективної дії (Д.Белл), виховання особистості через колектив (К.Юдіна, С.Якшина), дитина в колективі однолітків (соціальний аспект підготовки до школи) (Л.Якименко), соціалізація особистості через колектив (І.Бех), соціалізація дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу (Т.Прищепа) тощо. Цільові психолого-педагогічні пошуки та передова педагогічна практика дошкільного виховання переконливо засвідчують можливості старшого дошкільного віку забезпечити реалізацію потреби дітей у спілкуванні і співпраці в колективі однолітків (О.Кононко, С.Ладивір, А.Леушина, Г.Люблінська, Т.Піроженко, О.Проскура та ін.).

Отже, можемо констатувати суттєвий внесок вітчизняних і зарубіжних вчених у дослідження ідей виховання особистості в колективі однолітків. Проте питання визначальної ролі колективу у соціальному становленні старшого дошкільника та формування умінь колективної взаємодії потребує більш ґрунтовного наукового аналізу. Адже проведений аналіз результатів досліджень з цієї проблеми вказує на те, що розвиток і становлення особистості дитини, відповідальної, впевненої в собі, з оптимальною самооцінкою, великою мірою залежить від рівня сформованості умінь колективної взаємодії, від місця і статусу дитини в колективі однолітків [3, с.11].

Метою статті є висвітлення проблеми соціального становлення особистості старшого дошкільника в колективі однолітків у контексті формування умінь колективної взаємодії як його основи.

У становленні особистості дитини важливу роль відіграють стосунки з соціальним оточенням. Першим таким оточенням є родина, в якій дитина встановлює свої перші зв'язки з іншими людьми, з рідними. Перевага сім'ї як виховного колективу полягає в тому, що дитина має можливість постійно спостерігати поведінку батька й матері; спілкуватися з людьми різного віку, статі, життєвого досвіду; просто і природно залучатися до реального життя. У сім'ї складаються емоційно насичені взаємини між батьками й дітьми, які мають особистісний характер, набувається необхідний соціальний досвід.

Наступним соціальним інститутом для дитини стає колектив однолітків і дорослих у дитсадку. Саме в дошкільному закладі вона набуває важливого суспільного досвіду, основних знань і вмінь, необхідних для подальшого життя серед людей, залучається до різних видів діяльності. Міжособистісні взаємини, що виникають між дітьми, їхнє ставлення одне до одного, взаємні оцінки та очікування – вагомими складниками гармонійного особистісного розвитку кожної дитини. Від місця і статусу малюка в дитячому колективі залежить формування гуманістично спрямованої особистості, відповідальної, впевненої у собі, психічно здорової, щасливої, з достатньо оптимальною самооцінкою, з розвинутими вміннями керувати своєю поведінкою і способами спілкування, здатністю адекватно реагувати на те, що відбувається, орієнтуватися у нових обставинах, відчувати своє місце в товаристві.

Отже, дитячий колектив володіє значними потенційними можливостями для розвитку та соціального становлення особистості, в ньому відбувається засвоєння особистісно-суспільних ідеалів, цінностей. Колектив виступає головною сферою виявлення індивідуальних можливостей та здібностей, в ньому відбувається формування і вдосконалення позитивних якостей дитини. Велике значення для становлення особистості мають такі характеристики колективу, як різноманітність характерів і здібностей його членів, різноманіття форм і змісту їх сумісної діяльності, спілкування [2, с.8].

Особливе значення колективу у соціальному становленні особистості відводиться у старшому дошкільному віці. Старший дошкільний вік – найважливіший період становлення особистості. Адже особливості цього вікового періоду сприяють процесу входження зростаючої особистості в широкий світ реальних людських взаємин.

У багатьох дослідженнях науковців у галузі дошкільної освіти (Т.Кузьменко, Г.Люблінська, О.Матюшкін, Т.Піроженко) підкреслюється сенситивність старшого дошкільного віку для формування умінь колективної взаємодії. Це важливий етап у соціальному розвитку дитини, налагоджені її зв'язки з оточенням, вироблені комунікативно-мовленнєвих навичок, вихованні культури міжособистісної взаємодії. Старший дошкільний вік характеризується новою соціальною ситуацією розвитку: головний зміст діяльності дитини цього віку полягає у діловій співпраці з однолітками [7, с.57].

Саме завдяки досвіду спілкування з іншими дітьми формуються моральні якості юної особистості, насамперед ті, що визначають її ставлення до людей. Цьому сприяють сталий склад групи протягом кількох років, усталеність педагогічних вимог, які спрямовують і координують взаємини, щоденне спілкування та спільна діяльність дошкільнят. У згуртованому колективі, який живе змістовним і повноцінним життям, діти набувають позитивного соціального досвіду взаємодії, проймаються спільними почуттями і переживаннями ще задовго до того, як починають усвідомлювати високі моральні принципи.

Становище особистості в групі однолітків визначається поняттям соціально-психологічного статусу, яке включає характеристики об'єктивного місця дитини у системі міжособистісних взаємин (ставлення ровесників до неї, зумовлене насамперед відповідністю рис її характеру та ролі поведінки груповим нормам і вимогам) та його суб'єктивного відображення особистістю (суб'єктивна оцінка, переживання, очікування певного ставлення від тих, хто оточує, та інтелектуально-емоційний відгук на нього).

Старшого дошкільника вже хвилює його репутація серед дітей, їх думка для нього важлива. Здобутий авторитет він намагається відстоювати всіма доступними засобами, навіть, ладен змінити стереотипи власної поведінки, якщо однолітки її не схвалюють. Прийняття малюка групою значущих для нього дітей, дає йому психологічну стабільність та емоційний комфорт.

Останнім часом спостерігається доволі тривожна тенденція – старші дошкільники не граються разом, так, як колись гралися їхні однолітки, а їх контакти короткочасні, малозмістовні й непродуктивні; колективні ігри дедалі частіше підміняються іграми наодинці, іноді навіть і не з іграшками, а з комп'ютером. У результаті маємо формалізацію дитячих взаємин, агресивність, змагальність, емоційну глухоту, депресію. З-поміж інших причин можна виділити демографічну кризу: багато дітей одинці в сім'ї – ростуть без братів і сестер. Відсутність таких близькородинних дитячих контактів збіднює соціальний досвід дитини, її мислення не орієнтоване на колективні форми співбуття.

Отже, в умовах сьогодення дітей потрібно вчити гратися, працювати, діяти разом, оскільки зміна життєвого устрою сучасного покоління призвела до вимушеної ізоляції дошкільників від однолітків.

З метою вивчення дитячих взаємин, що свідчать про сформованість дитячого колективу, нами було проведено дослідження в дошкільному навчальному закладі № 27 «Дзвіночок» м. Вінниці в групі дітей старшого дошкільного віку. В дослідженні брали участь 17 дітей.

Про характер взаємин ми робили висновок, виходячи з таких показників: прагнення спільної діяльності, причини виникнення і врегулювання дитячих конфліктів, готовність запросити інших до гри і надати їм допомогу, ввічливість у поведінці з дорослими і своїми товаришами.

Застосування соціометричного дослідження «Похід», яке складається з двох запитань: «Якщо б тобі самому дозволили обрати не більше трьох дітей, з якими підеш у похід, кого б ти обрав? Чому?» та «З ким би ти ніколи не пішов, навіть на звичайну прогулянку? Чому?», дозволило визначити ступінь близькості дітей у стосунках з однолітками, виявити групи, на які поділяються діти, офіційних та неофіційних лідерів, ізольованих дітей. За характером відповідей дітей можна було умовно поділити на чотири групи: перша група дітей (10,1%) з легкістю та впевненістю визначилися з трьома дітьми, яких вони би обрали, та дали чіткі пояснення свого вибору: «Тому, що ми друзі», «З ними цікаво гратися», «Вони хороші» тощо. Декому було навіть замало трьох кандидатур. Окрім цього, багатьом дітям (34%) було важко визначитись з тим, кого вони б ніколи не взяли з собою.

До другої групи дітей (29,7%) ми віднесли тих дошкільнят, які визначили одного чи двох товаришів, з якими хотіли б залюбки піти у похід, але й дуже чітко перелічили тих, кого б ніколи не взяли (від трьох і більше дітей).

Третя група склалася з дітей, які дуже довго міркували над тим, кого б вони обрали, та потім називали одне ім'я, чи так і не змогли відповісти на перше запитання. Та зовсім не вагалися з визначенням тих дітей, яких би вони ніколи не взяли. Приблизно в половини таких дітей був довгий перелік небажаних дітей. З'ясувалось, що таких дітей дуже велика кількість – 57,8%.

Дітей, які не змогли чітко визначитись, тобто не змогли назвати жодного імені як на перше запитання, так і на друге, ми віднесли до четвертої групи. Також у цій групі опинилися діти, які відмовились відповідати на запитання. Четверта група дітей виявилася дуже малою – 2,4%.

Другий напрямок дослідження соціалізованості дошкільнят у стосунках з однолітками здійснювався за нормативним критерієм. Метою даного напрямку дослідження було визначити рівень усвідомлення норм та правил спілкування та взаємодії, а також готовність дітей виконувати їх у реальному житті.

Звернемося до аналізу результатів однієї з використаних нами методик – обговорення літературного тексту «Кодекс стосунків». Після читання тексту дітям запропонували визначити, чи правильно повів себе герой оповідання. Після першої частини обговорення вихователь ставив наступне запитання: «Які ще правила спілкування ви знаєте», а потім вихователь намагався з'ясувати, чи спроможні діти пояснити зміст правила.

Виявилось, що тільки приблизно 50% норм та правил, перелічених дітьми в процесі обговорення, були чітко сформульовані: бути ввічливим, не ображати товариша, допомагати один одному, поважати товариша, але й були перелічені дуже специфічні – не плюватися, не битися, не кидатися іграшками, не кидати жувальну гумку у волосся, не обливатися водою. На нашу думку, діти перелічили та тим самим засудили дії своїх товаришів, тобто пригадали та вербалізували свій негативний досвід спілкування з іншими людьми.

Велика кількість дітей виявила непоганий рівень знання норм та правил спілкування на рівні спроможності пояснити зміст правила. 57% дітей були дуже активні, виявили інтерес до проблематики обговорення та демонструвати чітку готовність дотримуватись цих правил у реальному житті. Але завжди були групі такі діти, що дуже стримано поводити себе в процесі обговорення та у випадках необхідності змогли пояснити зміст правила (майже 5%). Та були такі діти, що поводити себе дуже пасивно, не змогли пояснити зміст правила чи навести будь-який приклад або взагалі відмовлялись відповідати. Загальна кількість таких дітей складала трохи більше 2%.

Дослідження показують, що між дітьми дошкільного віку існують доволі складні відносини. Задовго до того, як в процесі організованої вихователем сумісної діяльності складуться ділові контакти, між дітьми вже виникли особисті відносини, які базуються на почуттях симпатії, антипатії тощо, що впливає на становлення дитячого колективу, взаємовідносини в ньому, формування позитивних якостей між його членами, клімат та настрої дітей.

Головними умовами, які підвищують ефективність впливу колективу на розвиток та соціальне становлення особистості старшого дошкільника, є організація різноманітної колективної життєдіяльності дітей, насичення її творчістю, озброєння дошкільників уміннями колективної взаємодії, навичками спілкування. Все це забезпечує можливість накопичення досвіду успішної, ефективної, результативної взаємодії особистості в колективі однолітків.

Значення спільної продуктивної діяльності для виховання дітей важко переоцінити, адже вміння правильно поводитися в процесі спільної діяльності вкрай необхідне маленькій людині для майбутньої участі в житті шкільного колективу, в громадській діяльності й водночас для формування моральних рис особистості. Звичайно, спільна діяльність лише тоді позитивно впливає на дітей, коли вихователь створює для цього відповідні умови, попередньо готує дошкільнят до неї.

Проте аналіз навчально-виховного процесу в дошкільних закладах показує, що педагог організовує спільну діяльність частіше в іграх дітей, під час праці на ділянці, в ігрових куточках та в куточках живої

природи. На заняттях навіть у старших та підготовчих до школи групах спільна діяльність дітей практикується, як правило, дуже рідко. Саме цим пояснюється відсутність у них елементарних умінь домовлятися про спільну діяльність: погоджувати задум, приходити до згоди, розподіляти обов'язки, в коректній формі виражати ровеснику свої претензії або зауваження. Як правило, все це бере на себе вихователь. Приступивши до виконання спільного завдання, діти виявляють невміння користуватися спільним матеріалом – кожний намагається привласнити якомога більше собі незалежно від реальної потреби в ньому. А це, зрозуміло, неминуче призводить до конфліктів, які уладнуються лише завдяки втручанню дорослого. Під час виконання спільного завдання в багатьох дітей досить чітко виявляється індивідуалістична спрямованість на досягнення успіху лише у власній частині роботи. Результат партнера часто зовсім не цікавить дитину, а іноді навіть породжує і ревниве ставлення до успіху іншого.

Правильно організована спільна діяльність дітей сприяє тому, що вони поступово навчаються поважати товаришів, розуміти їхні бажання, інтереси, вболівати не лише за свою частку праці, а й за роботу інших та її кінцевий результат; допомагає їй відчувати й зрозуміти необхідність дотримуватися загальноприйнятих норм і правил взаємодії, формує вміння підпорядковувати свої особисті цілі й наміри груповим заради успіху спільної справи.

Під час виконання колективних або групових завдань у дитини часто виникає потреба поділитися з товаришем власним задумом, досвідом, умінням. Спільні переживання радощів успіху або смутку з приводу тимчасових невдач зближують дітей, згуртовують їх навколо єдиної мети. Емоційне піднесення сприяє розвиткові дружніх взаємин не лише в колективній діяльності, а й у повсякденному спілкуванні, вихованню дружніх відносин.

Для формування такого ставлення до ровесників слід використовувати різні життєві ситуації, пробуджувати в дітей емоційний відгук на стан, настрої ровесника. Вміння рахуватися з іншими людьми потребує не тільки здатність бачити і розуміти їхній емоційний стан, а й уміння гальмувати свої бажання, поступатися власними інтересами.

Важливу роль у розвитку дітей дошкільного віку відіграє посилення для їхніх фізичних можливостей праця, участь у трудовій діяльності сім'ї, колективній праці в дитячому садочку. Через участь у трудових процесах, за результатами своєї праці дитина відчуває радість і задоволення. У цьому віці крім епізодичної участі в трудовій діяльності разом за старшими (прибирання житла, догляд за домашніми тваринами, праця в саду, на городі та ін.) дитина повинна мати постійні трудові доручення (догляд за кімнатними квітами, кішкою, собакою, підтримання порядку в дитячому куточку та ін.) [6].

Байдуже ставлення дітей до своїх помічників найчастіше можна спостерігати там, де вихователь не приділяє достатньої уваги культурі спілкування своїх підопічних – не вчить їх обов'язково дякувати одне одному за виявлену послугу, помічати будь-який прояв уваги і турботи товариша, не спонукає їх віддячувати йому тим самим. У результаті діти не вміють належно оцінювати допомогу своїх товаришів і відповідати приязним ставленням до них. Значення спільних зусиль діти краще усвідомлюють, коли бачать результати своєї праці. Власноруч вирощені квіти, овочі викликають у них радісні переживання, які треба всіляко підтримувати. Колективна форма праці впливає на процес становлення доброзичливих взаємовідносин між її учасниками.

З набуттям досвіду взаємодії у різних видах трудової діяльності під впливом правильного педагогічного керівництва дитячі зв'язки поступово переростають у дружні взаємини, для яких характерні вибірковість, симпатія та взаємодопомога.

Найбільші можливості формування дитячого товариства забезпечуються ігровою діяльністю дітей. Саме в ній найповніше активізується їхнє суспільне життя, адже гра привчає дитину рахуватися з іншими, розвиває моральні почуття. Ігрова діяльність дає дітям змогу на найбільш ранніх сходинках розвитку створювати самодіяльним шляхом ті чи інші форми спілкування. Таким чином, дитяча гра має виняткове значення для розв'язання багатьох виховних завдань насамперед для становлення дитячого колективу та розвитку в ньому доброзичливих взаємин. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками, старшими та молодшими дітьми, спонукають дошкільників до позитивних форм спілкування не лише в грі, а й у повсякденному житті.

Формування позитивних взаємин у дітей старшого дошкільного віку передбачає, насамперед, ознайомлення дітей із правилами та нормами спілкування з однолітками, а саме: виховання стійкого позитивного ставлення до оточення товаришів, формування вміння встановлювати і підтримувати позитивні стосунки з дітьми та регулювання своєю поведінку.

Отже, з метою формування умінь колективної взаємодії у старших дошкільників необхідно залучати їх до колективних форм діяльності, що надає кожній дитині можливість усвідомити себе як особистість, стати суб'єктом колективної діяльності, який вільно висловлює свою позицію, може здійснювати власний вибір. Важливо правильно організувати методичний супровід такої діяльності, що

буде сприяти прилученню дітей до спільної роботи в колективі однолітків, допоможе відчутти й зрозуміти необхідність дотримання загальноприйнятих норм і правил взаємодії, сформує вміння підпорядковувати особисті цілі й наміри колективним заради успіху спільної справи.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / Наук. кер. А.М.Богуш. – К., 2012. – С. 13-15.
2. Бех І. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості / І.Бех // Директор школи. – 2002. – №6. – С.8-10.
3. Кононко О.Обов'язкова дошкільна освіта п'ятирічок: реалії, ризики, сподівання / О.Кононко // Дошкільне виховання. – 2010. – №8. – 11-13.
4. Коломієць А. Підготовка і проведення колективних творчих справ / А. Коломієць // Шкільний світ. – 2010. – №3. – С.21-24.
5. Ладивір С. Радість розвитку. Взаємодія дорослого з дитиною / С.Ладивір. – К., 2013. – С.10-11.
6. Педагогіка родинного виховання: навч. посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко.- К.: «Знання», 2006.- 324 с.
6. Пироженко Т. Психологія розвитку дитини дошкільного віку / Т. Пироженко. – Запоріжжя: ТОВ ЛПС ЛТД, 2003 – 168с.
7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І.Білан, М.М.Возна, О.Л.Максименко та ін.– Тернопіль: Мандрівець, 2013 – С.191-192.
8. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» // Палітра педагога. – 2010. – №6. – С.4-25.
9. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Львів-Краків, 2013. – 154с.
10. Сухомлинський В. Колектив як знаряддя виховання / В. Сухомлинський // Сільська школа України. – 2004. – №10. – С.1-6.